

Prof. dr hab. Teresa Sławińska-Ochla
Akademia Wychowania Fizycznego
we Wrocławiu
teresa.slawinska-ochla@awf.wroc.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej **”Zmiany sekularne i gradienty społeczno-ekonomiczne wieku *menarche* określonego metodą retrospektywną i *status quo* w Polsce w latach 1966-2012”** mgr Aleksandry Gomuły

Lata po II wojnie światowej przyniosły Polsce wiele zmian – począwszy od zasadniczych ustrojowych i społeczno-ekonomicznych aż po obyczajowe. Dynamika tych zmian i skala przeobrażeń wymagają skupienia uwagi na najsłabszych członkach społeczeństwa – dzieciach i młodzieży oraz osobach starszych.

Praca doktorska mgr Aleksandry Gomuły dotyczy młodego pokolenia, a dokładniej tempa dojrzewania dziewcząt - procesu uwarunkowanego genetycznie, ale także czułego na działanie czynników egzogennych, szczególnie modyfikatorów społeczno-ekonomicznych. Transformacja ustrojowa i wolny rynek przyczyniły się do fluktuacyjnych zmian poziomu życia, a także do osłabienia związków pomiędzy wykształceniem rodziców a dochodami w rodzinie (tzw.zjawisko „rozwartych nożyc”). W nowej rzeczywistości znaczniejsza niż kiedyś część rodziców pozostaje okresowo bez stałych dochodów z pracy najmniej lub też z nieregularnymi dochodami. Często źródłem utrzymania całej rodziny staje się niewielka emerytura lub renta jednego z jej członków. Taki stan rzeczy, jak wykazały wyniki dotychczasowych badań, jest zagrożeniem dla prawidłowego rozwoju młodego pokolenia - inna jest struktura wydatków, mniej pieniędzy przeznaczana się na dobrą jakościowo żywność i działania prozdrowotne. Wobec tak szybkich przemian, istnieje konieczność okresowego monitorowania stanu rozwoju biologicznego młodej populacji Polski, lecz nie w oderwaniu od środowiska w którym ona żyje i rozwija się, ale wręcz przeciwnie – z uwzględnieniem szerokiego kontekstu czynników społeczno – ekonomiczno - kulturowych.

W to ważne przesłanie wpisuje się praca mgr Aleksandry Gomuły. Jak wykazały wcześniejsze badania, jedną z cech wysoce ekosensytywnych, charakteryzujących tempo dojrzewania dziewcząt, jest wiek *menarche*. Na jego przykładzie Autorka bada wpływ transformacji politycznej, ekonomicznej i społecznej na biologiczny potencjał młodego pokolenia oraz gradienty w obrębie poszczególnych czynników statusu społeczno-

ekonomicznego. Z naukowego (ale także społecznego) punktu widzenia temat jest interesujący i ważki. Wybrane przez Autorkę czynniki, takie jak np. stopień urbanizacji miejsca zamieszkania, wykształcenie rodziców, czy wielkość rodziny, po raz kolejny zostały poddane weryfikacji pod kątem ich roli modyfikującej tempo dojrzewania dziewcząt - tym razem w odniesieniu do zmian zachodzących w Polsce na przestrzeni 46 lat i dwiema metodami: *status quo* i retrospektywną. Dokonana analiza rozbieżności uzyskanych tymi metodami wyników w odniesieniu do wielkości i kierunku trendu sekularnego w zróżnicowanych SES środowiskach i ocena obu metod stanowi oryginalny wkład Autorki w problematykę zagadnień trendu sekularnego wieku menarcho oraz jego uwarunkowań.

Dysertacja doktorska liczy 158 stron, z tego zwarty tekst pracy kończy się na 122 stronie, pozostała część to streszczenia w języku polskim i angielskim, bibliografia licząca 305 pozycji, oraz spisy tabel i rycin. Układ rozdziałów jest typowy dla tego rodzaju prac (I – Wstęp, II – Teoretyczne przesłanki i cele pracy, III – Materiał i metody, IV – Wyniki, V – Dyskusja, VI – Podsumowanie i wnioski). Autorka zamieściła 48 tabel oraz 16 rycin jako ilustrację otrzymanych wyników badań. Przedłożona do oceny praca doktorska napisana jest poprawnym, ładnym językiem. Została przygotowana bardzo starannie i od strony formalnej nie budzi żadnych zastrzeżeń.

Moja ocena merytoryczna rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Gomuły jest wysoka. Składają się na nią zarówno treści poszczególnych rozdziałów, jak i logiczna konstrukcja całości z bardzo solidną podbudową teoretyczną i adekwatną w stosunku do zaprezentowanych celów dyskusją wyników.

Wstęp jest niewątpliwie popisem erudycji Autorki, gdzie na trzydziestu stronach tekstu wprowadza czytelnika w tematykę osiągnięcia przez dziewczęta dojrzałości płciowej, omawiając zjawisko menarcho we wszystkich możliwych aspektach i uwarunkowaniach. Przegląd czynników mogących wpływać na przyspieszenie lub opóźnienie wieku menarcho oraz dokonana polityczna i społeczno-ekonomiczna charakterystyka Polski w latach 1966-2012 pozwalają dobrze usytuować problem badawczy. Niewątpliwie cennym jest wykorzystanie do jego rozwiązania danych z ostatniego oraz wcześniejszych Zdjęć Antropologicznych w celu przedstawienia zmian w przeciętnym wieku menarcho i jego zróżnicowania społecznego na przestrzeni blisko 50 lat w powiązaniu z transformacją ustrojową i ekonomiczną kraju. Jest to jednym z głównych celów pracy. Cele szczegółowe zakładają ponadto oszacowanie zmian siły działania analizowanych czynników społeczno-ekonomicznych na wiek menarcho w latach 1966 i 2012 oraz gradientów w obrębie

poszczególnych czynników na przestrzeni pół wieku. Zgromadzony w Zakładzie Antropologii PAN unikatowy materiał pozwolił na wykorzystanie do oceny wieku menarche dziewcząt dwóch różnych metod powszechnie używanych do jego wyznaczenia: retrospektywnej i status quo oraz weryfikację wyników uzyskanych z zastosowania tych metod pod kątem realizacji głównych założeń pracy.

Wykorzystanie w pracy danych pochodzących ze Zdjęć Antropologicznych oznacza, że doktorantka dysponowała dobrym i licznym materiałem (w sumie 34940 dziewcząt, przy czym nie wiadomo dlaczego, liczebności dziewcząt w klasach wieku i płci nie zostały przedstawione w opisie materiału, a w rozdziale *Wyniki*). Zastosowane metody statystyczne zostały opisane szczegółowo.

Wyniki dysertacji zostały zaprezentowane na czterdziestu stronach w sposób systematyczny i przejrzysty, zilustrowane tabelami i rycinami. Przeprowadzona analiza przynosi mnóstwo informacji i kilka zaskakujących wyników, np. wspomniane duże różnice w wieku menarche w zależności od stosowanej metody, czy rozbieżne wyniki z obu metod w odniesieniu do gradientów społecznych wieku menarche dziewcząt. Potwierdziły one zasadność przeprowadzenia tego typu porównań. Autorka w *Dyskusji* konfrontuje uzyskane rezultaty z wynikami badań i poglądami innych autorów. Wykorzystanie w pracy doktorskiej danych pochodzących z kolejnych Zdjęć Antropologicznych oznacza, że należało bardzo starannie przeanalizować wyniki tego syntetycznego opracowania i porównać z rezultatami wcześniej opublikowanych na tym materiale „cząstkowych” prac, analizujących wiek menarche dziewcząt w kontekście czynników środowiskowych oraz gradientów społecznych z uwzględnieniem stosowanych metod. Pani mgr Aleksandra Gomuła poradziła sobie z tym znakomicie przytaczając w bogatej dyskusji dokonania innych badaczy i akcentując na czym polegał jej wkład w omawianą problematykę badawczą. Doktorantka wykazała w jaki sposób wiek menarche odzwierciedlał przemiany zachodzące w Polsce w ostatnim półwieczu. Dowiodła, że zróżnicowanie społeczne wieku menarche utrzymuje się nadal, a przekształcenia ustrojowe i ekonomiczne przyczyniły się do zmiany gradientów społecznych tempa dojrzewania dziewcząt – jedne traciły na znaczeniu (np. wykształcenie ojca), inne zyskały (np. wykształcenie matki). Korzyści poznawczych, ale też praktycznych, można upatrywać w porównaniu wielkości trendu sekularnego wieku menarche dokonanego z wykorzystaniem metod retrospektywnej i *status quo*. Autorka udowodniła, że istnieją istotne różnice w wieku menarche szacowanym za pomocą tych dwóch metod i mogą one mieć wpływ na interpretację jego społeczno-ekonomicznych uwarunkowań. Średni wiek

menarche dziewcząt obliczony z wykorzystaniem metody retrospektywnej w większości czynników społeczno-ekonomicznych był niższy niż ten obliczony metodą *status quo*. Różnice dotyczyły także tempa obniżania się wieku menarche pomiędzy latami 1966 i 2012: w przypadku zastosowania metody *status quo* istotny spadek wieku menarche nastąpił w większości wydzielonych grup społeczno-ekonomicznych, w metodzie retrospektywnej jedynie wśród dziewcząt wiejskich oraz w rodzinach dwudzietych. Tak rozbieżne wyniki mogą, jak słusznie zauważa doktorantka, powodować błędne interpretacje związków pomiędzy tempem dojrzewania dziewcząt, a statusem społeczno-ekonomicznym ich rodzin. Mgr Aleksandra Gomuła po przeanalizowaniu przyczyn rozbieżności wskazuje metodę *status quo* jako bardziej poprawną. Wśród najważniejszych wniosków płynących z przeprowadzonych analiz jest więc i ten, który mówi jak ważny jest dobór właściwej metody oznaczania wieku menarche oraz prawidłowo zebrany materiał badawczy.

Wnioski wynikające z przeprowadzonych badań sformułowane są w sposób poprawny i odzwierciedlają cele pracy. Według mnie mają także swój wymiar praktyczny - są dobrym drogowskazem dla wielu instytucji, gdzie szukać tych najmniej przyjaznych dla rozwoju biologicznego młodzieży środowisk, by pomagać w wyrównywaniu standardów życia. Nierówności społeczne nie znikną, ale powinny być na tyle małe, aby nie generować istotnych różnic w biologicznych miernikach warunków życia.

Reasumując, mgr Aleksandry Gomuła w swojej rozprawie doktorskiej podjęła z naukowego i społecznego punktu widzenia, ważny problem badawczy, jasno sprecyzowała cel pracy, a dobrane metody i krytyczna analiza wyników pozwoliły na zweryfikowanie założeń. Doktorantka w zakresie wybranej problematyki poruszała się z bardzo dużą swobodą, na co wskazuje dobrze poprowadzona i bardzo wyczerpująca dyskusja.

Stwierdzam, że dysertacja doktorska **”Zmiany sekularne i gradienty społeczno-ekonomiczne wieku *menarche* określonego metodą retrospektywną i *status quo* w Polsce w latach 1966-2012”** mgr Aleksandry Gomuły spełnia wymogi ustawowe stawiane pracom doktorskim. Wnoszę zatem, do Wysokiej Rady Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Łódzkiego o dopuszczenie mgr Aleksandry Gomuły do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wrocław, 15.11.2015 r.

prof. dr hab. Teresa Sławińska - Ochła